

Received: June 14, 2023; Revised: June 24, 2023; Accepted: June 29, 2023;

วันรับบทความ: 14 มิถุนายน 2566; วันแก้ไขบทความ: 24 มิถุนายน 2566; วันตอบรับบทความ: 29 มิถุนายน 2566;

คุณค่าและบทบาทของนิทานเรื่องพญาช้างนางผมของบ้านหนองบัว

อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย

THE VALUE AND ROLE OF PHAYA CHANG NANG PHOM HOM TALE OF BAN NONG BUA, PHU LUANG DISTRICT, LOEI PROVINCE

นัยนา อรรถนารถ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

Naiyana Ajanatorn

Faculty of Humanities and Social Sciences Loei Rajabhat University

Corresponding Author E-mail: naiyana1234aja@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบนวัตกรรมจากเรื่องเล่าของชุมชน
ลุ่มน้ำโขงเพื่อพัฒนาทักษะการอ่านสำหรับเยาวชน มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของนิทานเรื่องพญา
ช้างนางผม 2) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของนิทานเรื่องพญาช้างนางผม ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ
กลุ่มเป้าหมายเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นและผู้ที่มีความรู้ในเรื่องเล่า ใช้วิธีการเลือกแบบ
เจาะจง (Purposive sampling) และแบบสโนว์บอลล์ (Snowball sampling) เก็บข้อมูลประกอบด้วยการ
สัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

นิทานเรื่องพญาช้างนางผมมีคุณค่าดังนี้ 1) แก่นเรื่องแสดงถึงความรักความผูกพันระหว่าง
มนุษย์กับสัตว์ 2) โครงเรื่องสะท้อนให้เห็นชะตาชีวิตของคนที่เป็นไปตามกรรม มีสุข มีทุกข์ มีพลัดพรากและ
สมหวัง 3) ก่อให้เกิดพิธีกรรมทำบุญของหมู่บ้านหนองบัว ก่อเกิดความสามัคคียึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน
4) เกิดการบวงสรวงรูปปั้นพญาช้างนางผม เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวใน
ท้องถิ่น 5) การถ่ายทอดนิทานเรื่องนางผมในครอบครัว ส่งผลให้เกิดความรัก ภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง
6) พิธีกรรมในชุมชน แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น

นิทานเรื่องพญาช้างนางผมมีบทบาทดังนี้ 1) ด้านบทบาทในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับ
ท้องถิ่นของตน 2) ด้านการให้การศึกษา มีดังนี้ 2.1) สร้างระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานพฤติกรรมของ
สังคม 2.2) สร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่น 2.3) สร้างประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม 2.4) สร้างขนบธรรมเนียมให้
ถือปฏิบัติเป็นแนวความเชื่อเดียวกัน 2.5) สร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชน 2.6) สร้างจิตสำนึกและคุณค่าทางจิตใจ
ให้กับชุมชน

คำสำคัญ: พญาช้างนางผม; บ้านหนองบัว; จังหวัดเลย;

ABSTRACT

The academic article was part of the research, titled “Development of Innovative Model from Narratives of Mekhong Communities to Enhance Reading Skills of Youth.” Its objectives were to analyze the value of the Phaya Chang Nang Phom Hom story, and to analyze the roles of the Phaya Chang Nang Phom Hom story. The target group were sage villagers, folk wise persons, and storytellers, selected by the purposive sampling and the snowball sampling. The interview, focus group discussion, and workshop were used to collect the qualitative data, which were engaged in the descriptive analysis.

The value of the tale “Phaya Chang Nang Phom Hom” revealed that (1) the essence of the story indicated love and relationship between humans and animals, (2) the storyline reflected the fate of people upon their act (Kamma), happiness, suffering, separation, and fulfillment, (3) it gave rise to the merit-making of Nong Bua Village and brought about the unity of people in the community, (4) it came about the worship of the Phaya Chang Nang Phom Hom statue in order to create the community identity and promote the local tourism, (5) The story-telling within the family reflected love and pride in their own locality, and (6) The community rites demonstrated the local wisdom in the natural resource conservation of the locality.

The tale “Phaya Chang Nang Phom Hom” played two significant roles: (1) the transfer of a story about their own locality, and (2) the education that demonstrated that the discipline construction and the observation of the social behavioral standards, the construction of the local pride, the gracious cultural creation, the creation of traditions as the only belief of the society, the identify creation for the community, and the construction of mental awareness and value for the community.

Keywords: Phaya Chang Nang Phom Hom, Ban Nong Bua, Loei Province

บทนำ

สภาพสังคมปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่างๆ มากมายและสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญก้าวหน้าของสภาพเทคโนโลยีและสื่อสมัยใหม่ แต่สภาพสังคมตามชนบทถึงแม้จะมีการพัฒนาด้านเทคโนโลยี แต่ก็ยังคงมีการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อแบบดั้งเดิมอยู่ดังนั้นการศึกษา ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็นนอกจากจะทำให้เราเข้าใจถึง ความเอกลักษณ์ความมีตัวตน และการอนุรักษ์ วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ อันจะเป็นประโยชน์ในด้าน สังคม การเมือง วัฒนธรรม การท่องเที่ยว และศาสนา

อีกด้วย โดยมีการถ่ายทอดเกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นเมือง เรื่องเล่า และนิทานต่างๆ ให้เยาวชนรุ่นหลังได้รับฟัง และรับรู้อยู่เสมอ (เนาวรัตน์ สุขนาแซง, 2530)

ชุมชนบ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย มีเรื่องเล่าและนิทานที่น่าสนใจ โดยเฉพาะเรื่องพญาช้างนางผมหอม เชื่อว่าภูหอ เป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ มีหนองน้ำใหญ่ มีถ้ำ มีกล้วย มีอ้อย มียาสูบ ใครพลัดหลงเข้าไปสามารถกินได้ แต่ไม่สามารถนำกลับได้ เพราะจะทำให้หลงป่า ภูหอมีพญาช้างใหญ่ จะเดินผ่านห้วยระย้า มาอาบน้ำหนองบัว (ใกล้บ้านหนองบัว) และภูหอนี้เองเป็นถิ่นกำเนิดนิทานพื้นบ้านเรื่องนางผมหอม ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่แพร่หลายไปทั่วลุ่มน้ำเลย ซึ่งชาวบ้านเชื่ออย่างจริงจังจึงว่ามีความเป็นจริง เพราะจะมีชื่อสถานที่ต่างๆ ที่มีความสอดคล้องและอ้างอิงนิทานเรื่องพญานางผมหอม เช่น ห้วยหอม (สถานที่ที่นางผมหอมลงมาอาบน้ำ อยู่บ้านห้วยหอม ตำบลหนองคัน อำเภอภูหลวง) บริเวณเชิงภูหอเป็นเขตของพญาช้างนางผมหอม เมืองทรายขาว (ตั้งอยู่ที่บ้านทรายขาว เป็นเมืองของท้าววรจิต สามีนางผมหอม) ภูสะนาว (เป็นภูเขาอยู่ติดบ้านท่าบุง บ้านโคก เป็นภูเขาที่นางผมหอมลงไปนั่งส่นหนาวหลังถูกนางโพงผัดกน้ำ) ภูวังเขม (ชาวบ้านกลางเชื่อว่านางผมหอมมานั่งจำศีลที่ภูเขานี้เช่นกัน) จึงเป็นเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมา และน่าสนใจเป็นอย่างมาก นิทานเรื่องนี้มีคุณค่าเป็นสิ่งที่มีความหมายและมีบทบาทซึ่งเป็นแนวทางที่สังคมกำหนดไว้ต่อเด็กและเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของนิทานเรื่องพญาช้างนางผมหอมของบ้านหนองบัวอำเภอภูหลวง จังหวัดเลย
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของนิทานเรื่องพญาช้างนางผมหอมของบ้านหนองบัวอำเภอภูหลวง จังหวัดเลย

ระเบียบวิธีวิจัย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและผู้ที่มีความรู้ในเรื่องเล่า โดยการสัมภาษณ์ 8 คน สนทนากลุ่ม 12 คน ประชุมเชิงปฏิบัติการ 15 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Purposive sampling) และแบบสโนว์บอลล์ (Snowball sampling) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

จากการสัมภาษณ์สนทนากลุ่มและประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์คุณค่าและบทบาทของนิทานเรื่องพญาช้างนางพม่อม ณ วัดโนนสว่าง อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย พบว่า นิทานเรื่อง พญาช้างนางพม่อม มีบทบาทและคุณค่าต่อชุมชนบ้านหนองบัว และอำเภอภูหลวงจังหวัดเลย ผลการวิจัยมีดังนี้

1. เรื่องย่อนิทานเรื่อง พญาช้างนางพม่อม

มีหญิงสาวคนหนึ่ง มีฐานะยากจน มีอาชีพหาของป่า เลี้ยงชีพ วันหนึ่งนางเสียดาหลงเข้าไปในป่าลึก เกิดหิวน้ำจึงตักน้ำรอยเท้าของช้างขึ้นมาดื่ม นางคลอดลูกออกมาเป็นเด็กหญิง ตั้งชื่อลูกว่านางพม่อม ต่อมาไม่นานนางก็เข้าไปในป่าเก็บเห็ด ครั้งนี้นางก็พลัดหลงเข้าไปในป่าอีก เกิดอาการกระหายน้ำจึงตักน้ำรอยเท้าวัวขึ้นมาดื่มอีกครั้ง หลายเดือนต่อมา นางก็ตั้งครรภ์จากการดื่มรอยเท้าวัวนั้น นางได้คลอดลูกเป็นหญิงชื่อนางลุน

สองพี่น้องก็เติบโตไปตามวัย ถูกเพื่อนล้อเลียนว่าลูกไม่มีพ่อ อยากรู้ความจริง แม่ตัดสินใจเล่าความจริงให้ลูกทั้งสองฟัง เด็กน้อยทั้งสองจึงตัดสินใจออกตามหาพ่อของตนในป่า เลยมหาเจอพ่อช้างและฝูงช้าง จึงเข้าไปเล่าความจริงให้พญาช้างฟัง พญาช้างให้เด็ก ๆ ทั้งสองอธิษฐานเสี่ยงทายว่า “ถ้าคนใดคือลูกสาวของตน ให้สามารถไต่หางมาหางวงได้” นางพม่อมสามารถไต่ขึ้นได้ ส่วนน้องสาวไม่สามารถไต่ได้ จึงถูกพญาช้างเหยียบตาย นางพม่อมได้แต่คร่ำครวญเศร้าโศกเสียใจถึงน้องสาว แต่ก็ทำอะไรไม่ได้

พญาช้างได้พานางพม่อมไปซ่อนอยู่ในถ้ำบนภูหอ อยู่ต่อนางได้เติบโตเป็นสาว มีรูปร่างหน้าตา สวยงาม โดยเฉพาะนางมีผมที่หอม ทุกวันนางพม่อมจะลงมาอาบน้ำที่ห้วยหอม นางคิดอยากมีคู่ครองจึงนำเส้นผมที่ร่วงหล่นระหว่างอาบน้ำใส่ลงในผอบตุ้มกา

ผอบรักของนางพม่อมลอยตามน้ำเลย ถึงเมืองทรายขาว ซึ่งเจ้าเมืองคือท้าววรจิตร์ พระองค์เห็นผอบลอยน้ำมา จึงเปิดดูพบเส้นผมที่หอมกรุ่น พระองค์จึงตัดสินใจเดินตามน้ำเลยขึ้นมา กระทั่งมาพบนางพม่อม ทั้งสองเกิดความรักใคร่ต่อกันแล้วพากันไปอยู่ด้วยกันในถ้ำบนภูหอ นางพม่อมและท้าววรจิตร์ได้ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันจนได้ลูก 2 คน ลูกชายและลูกสาว

ฝ่ายพญาช้างได้ออกไปหากินนาน จึงกลับมาหาลูกสาวแต่ไม่เจอ จึงเรื้อค้นภูหอเพื่อหาลูกสาว (จนทำให้ภูหอเอียง หากมองอีกมุมหนึ่ง) เสียใจที่เห็นลูกสาวกำลังหนีไป พญาช้างร้องไห้จนน้ำตาเป็นหนองน้ำตา ช้าง ก่อนตายพญาช้างได้สั่งเสียลูกสาวว่า “ถ้าพ่อตายให้นำกระดูกของพ่อทำไม้พาย ใช้งานช้างทำเรือ ขาหน้าของพ่อให้ทำอ้ว และขาหลังทำหลา สำหรับทอผ้า” แล้วพญาช้างก็ล้ม สร้างความโศกเศร้าแก่นางพม่อมเป็นอย่างมาก หลังจากจัดการศพพ่อเสร็จ นางพม่อม สามีและลูก ๆ จึงได้พากันเดินทางกลับเมือง ขณะที่ล่องเรือลงมาตามลำน้ำเลยนั้น นางโพงซึ่งเป็นผีน้ำได้เห็นท้าววรจิตร์พายเรือลงมาเกิดความรัก จึงเนรมิตดอกบัวขึ้นกลางน้ำ ทำให้ลูก ๆ ของนางพม่อมร้องอยากได้ นางได้ยื่นมือไปเด็ดดอกบัว นางโพงจึงผลักนางตกน้ำ และแปลงร่างกลายเป็นนางพม่อมแทน นางพม่อมได้ขึ้นฝั่งน้ำหนีเข้าไปอยู่ในป่าริมน้ำเลย ใช้ชีวิตอยู่ในป่าอย่างลำพัง

เมื่อท้าววรจิตร์ได้พานางพม่อม (นางโพงแปลงกาย) และลูก ๆ เข้าไปในเมืองทรายขาวแล้ว นางโพงมีพฤติกรรมกรรมแปลก ๆ ลูกชายนางพม่อมได้บอกความจริงแก่พ่อ จึงวางแผนฆ่านาง นำเลือดไปขโมย

ผมนางผมหอม ทำให้นางโงงตาย เลือดของนางกระเด็นลงน้ำกลายเป็นปลิง ทำวรวรจิตรได้พานางผมหอมกลับเข้ามาอยู่ในเมืองทรายขาวอยู่กับลูก ๆ อย่างมีความสุข (เพริศแพรว พนมหาราช และเสริมสุข ธรรมโสม, สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2564)

2. วิเคราะห์คุณค่าและบทบาทของนิทานเรื่องพญาช้างนางผมหอมของบ้านหนองบัว อำเภอกุหลองหลวง จังหวัดเลย

2.1 นิทานเรื่องนางผมหอม แก่นเรื่องแสดงถึงความรักความผูกพันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ (นางผมหอมกับพญาช้าง) และความรักความผูกพันของสองพี่น้องต่างบิดา

เนื้อเรื่องนางผมหอมมีแก่นเรื่องแสดงถึงความรักความผูกพันระหว่างคนกับสัตว์ นั่นคือความรักของพญาช้างในฐานะพ่อซึ่งเป็นสัตว์ แต่ก็มีจิตใจที่เมตตาอารี และความรักเสมือนมนุษย์ต่อนางผมหอมซึ่งเป็นบุตรสาว โดยสอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่องในส่วนของความรักระหว่างพ่อกับลูก โดยให้ขึ้นชื่อพญาช้างเพื่อพิสูจน์ความเป็นพ่อลูก และแม้ว่านางผมหอมจะทำให้พญาช้างโกรธที่หนีไปกับทำวรวรจิตรคนรัก แต่พญาช้างก็เสียสละกระดูกและงาเพื่อเป็นพาหนะในการเดินทางกลับของลูก

2.2 โครงเรื่องนางผมหอมสะท้อนให้เห็นชะตาชีวิตของคนที่เป็นไปตามกรรม มีสุข มีทุกข์ มีพลัดพรากและสมหวัง

นิทานเรื่องนางผมหอมจัดอยู่ในประเภทนิทานชีวิต เนื้อหาสะท้อนถึงความรัก ความสุข ความทุกข์ มีพลัดพรากและสมหวังคล้ายนิทานชาดกที่อิงพุทธศาสนา ดังนั้นจึงทำให้เนื้อหาของนิทานเรื่องนี้สนุกและเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่นเพราะเหมือนชีวิตจริง ยิ่งตอกย้ำให้ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เพราะมีการกล่าวอ้างชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น ห้วยหอม ภูหอ ในเขตบ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอกุหลองหลวง จังหวัดเลย

2.3 นิทานเรื่องนางผมหอมทำให้เกิดพิธีกรรมเลี้ยงหอยของหมู่บ้านหนองบัว ก่อเกิดความสามัคคี ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน

ชุมชนบ้านหนองบัวมีความเชื่อว่าเรื่องราวของนางผมหอมเป็นเรื่องจริง เพราะมีการอ้างอิงถึงชื่อสถานที่จริงในนิทาน แต่อีกสิ่งหนึ่งที่เน้นย้ำความเชื่อว่าพญาช้างนางผมหอมมีตัวตนจริง และเป็นอารักษ์ป่า

ในหมู่บ้านจะมีร่างทรงของพญาช้างและร่างทรงนางผมหอม มีการประทับทรง มีการตั้งศาลหรือหอย มีพิธีเลี้ยงและประทับทรงในเดือน 6 ของทุกปี ในพิธีการเลี้ยงหอยนั้นจะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากพี่น้องในชุมชนเข้าจัดเตรียมสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เตรียมอาหารเลี้ยงผู้คนและสำหรับเซ่นไหว้

2.4 การสร้างรูปปั้นพญาช้าง-นางผมหอม พิธีบวงสรวงพญาช้าง-นางผมหอมในงานประเพณี “พญาช้าง-นางผมหอม” ของอำเภอกุหลองหลวงในเดือนกุมภาพันธ์ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชาวภูหลวง ส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และส่งเสริมการอ่านและกิจกรรมการอ่านในชุมชน

ภาพที่ 1 อนุสาวรีย์พญาช้าง และนางผมหอม ที่วัดโนนสว่าง บ้านหนองบัว สถานที่ประกอบพิธีบวงสรวงฯ

นับได้ว่าชาวอำเภอภูหลวงได้เลือกสรรนิทานตำนานท้องถิ่นเรื่องพญาช้างนางผมหอม เป็นนิทานที่แพร่หลายเชื่อว่ามีถิ่นกำเนิดที่ภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย โดยเชื่อว่ามีเค้าเรื่องจริง เพราะอ้างอิงสถานที่จริงหลายแห่ง ได้แก่ ภูหอ ห้วยหอม น้ำเลย เมืองทรายขาว ชาวภูหลวงจึงหยิบยกนิทานเรื่องนี้เป็นชื่อของงานประเพณีประจำท้องถิ่นคือ “งานพญาช้าง นางผมหอม” จัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ เพื่อให้งานมีความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อและศรัทธาของชาวบ้าน จึงเลือกวัดโนนสว่าง เป็นสถานที่ก่อสร้างอนุสาวรีย์พญาช้าง และนางผมหอม สถานที่ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงในวันเปิดงาน

2.5 การถ่ายทอดนิทานเรื่องนางผมหอมในครอบครัว และชุมชน ส่งผลให้เกิดความรัก ความผูกพันของคนหลายวัย ภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง

นิทานเรื่องนางผมหอม เป็นเรื่องเล่าที่แพร่หลายในชุมชนชาวอำเภอภูหลวงและจังหวัดเลย จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มชาวบ้าน ต่างก็เล่าว่าได้รับฟังนิทานเรื่องนางผมหอมจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย มาตั้งแต่เด็ก ๆ การเล่าเพื่อให้เกิดความกลัว ความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เพราะชุมชนเชื่อว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ แม้กระทั่งตัวละครอื่น ๆ เช่น บางชุมชนเชื่อว่านางโพง เป็นผู้พี่พี่นางผมหอมตกน้ำ กลายเป็นผีขึ้นเหยียนอยู่ในน้ำเลย คนแก่ก็มักจะกล่าวอ้างเรื่องผีขึ้นเหยียนเพื่อห้ามลูกหลานลงเล่นน้ำเลยเพราะกลัวอันตราย

การที่ครอบครัวมีการถ่ายทอดเรื่องเล่านางผมหอมมาสู่ลูกหลาน ทำให้เกิดความสนิทสนมความรักความผูกพัน การเคารพเชื่อฟังในการสั่งสอนของผู้ใหญ่ เกิดความรู้ ภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง

2.6 พิธีกรรมปักธงที่ภูหอ แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบริเวณภูหอ

ชุมชนหนองบัวก็มีความเชื่อว่า ยอดภูหอเป็นที่สิงสถิตวิญญาณของพญาช้างและนางผมหอม เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อเวลาไปหาของป่าชาวบ้านจะไม่ลบหลู่ เพราะถือว่าเป็นเขตรักษาป่าของนางผมหอม ในช่วงเดือน 6 ก็จะนำข้าวหวาน ข้าวดำ กล้วย หมาก พลุ ชั้น 5 ขึ้นไปเลี้ยงพญาช้างและนางผมหอม และมีพิธีปักธงที่ยอดภูหอในช่วงเดือน 6 เพื่อขอฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล

นัยดังกล่าวของข้อความได้เน้นย้ำให้เห็นว่า นิทานเรื่องนางผมหมอมและภูหอ เปรียบเสมือน ศูนย์กลางของท้องถิ่นในแถบนี้ซึ่งเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ ก่อเกิดความเชื่อและพิธีกรรมแขนง มีบ้านหนองบัว และบ้านแก่งบง ซึ่งหมู่บ้านทั้งสองตั้งอยู่คนละฟากฝั่งของภูหอ กลายเป็นจารีตประเพณีที่ชุมชนต้องถือปฏิบัติ มาแต่บรรพบุรุษ นับว่าเป็นภูมิปัญญาการปรับตัวของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. ผลการศึกษาคุณค่าของเรื่องเล่าสู่กิจกรรมส่งเสริมการอ่านใน ผลการวิจัยพบว่า

3.1 คุณค่าด้านการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม

ในสังคมสมัยก่อนที่ยังไม่มีโรงเรียนหรือการศึกษาในระบบ เรื่องเล่าในชุมชนทำหน้าที่แทน สถาบันการศึกษา ที่นอกจากจะเป็นการเล่าเพื่อสร้างความสนุกสนานแล้ว ยังทำหน้าที่สอนอบรมระเบียบสังคมให้แก่เด็กและคนในชุมชน สอดแทรกความรู้คุณธรรม ให้ได้รับทราบเกี่ยวกับ แนวประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องที่ควรกระทำตามสังคมกำหนด

3.2 สร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่น

จากการที่เรื่องเล่า เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่พบในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับ ท้องถิ่นให้กับคนรุ่นหลังได้ทราบถึงตัวตน และภูมิหลังของชุมชน ซึ่งเป็นท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร ผ่านเรื่องราวของตำนานการตั้งชื่อสถานที่ต่าง ๆ

3.3 สร้างประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม

พญาช้างนางผมหมอม ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่นำมาใช้อธิบายถึงเหตุผลและความเป็นมาของ พิธี บวงสรวงพญาช้างนางผมหมอม ที่ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย อธิบายถึงความเป็นมาของภูหอ สร้าง ความศรัทธาและความเชื่อถือแก่คนในพื้นที่อำเภอภูหลวงจังหวัดเลย เล่าขานสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนถึงปัจจุบัน

3.4 สร้างขนบธรรมเนียมให้ถือปฏิบัติเป็นแนวความเชื่อเดียวกัน

ในชุมชนตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย มีความเชื่อว่าเรื่องราวของนางผมหมอมเป็นเรื่องจริง เพราะมีการอ้างอิงถึงชื่อสถานที่จริงในนิทาน แต่อีกสิ่งหนึ่งที่เน้นย้ำความเชื่อว่าพญาช้างนางผมหมอมมีตัวตนจริง และเป็นอารักษ์ป่า คือการที่ในหมู่บ้านมีร่างทรงของพญาช้างและร่างทรงนางผมหมอม มีการประทับทรง มีการตั้งศาลหรือหอ มีพิธีเลี้ยงและประทับทรงในเดือน 6 ของทุกปี ในพิธีการเลี้ยงหอนั้นจะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชน ในการจัดเตรียมสถานที่ หากไม่มีความเชื่อและความศรัทธาในพญาช้างนางผมหมอมแล้ว พิธีกรรมดังกล่าวจะเกิดไม่ได้

3.5 สร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชน

เมื่อกลุ่มมีความศรัทธาในทิศทางเดียวกัน และเชื่อมโยงตัวตนของกลุ่มชนเข้ากับเรื่องราวและสถานที่ ด้วยเหตุนี้จึงนำมาซึ่งอัตลักษณ์ที่ยึดถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ก่อให้เกิดวิถีปฏิบัติที่สะท้อนตัวตน และจุดยืนที่น่าชื่นชมของชุมชนโดยมีการประกอบพิธีกรรมตามความศรัทธาและกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนขึ้นมา

3.6 สร้างจิตสำนึกและคุณค่าทางจิตใจให้กับชุมชน

เมื่อผูกโยงเรื่องเล่าเข้ากับพิธีกรรม นำมาซึ่งแนวทางปฏิบัติที่เข้ข้อับข้อใจของคนในชุมชน จะทำให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ เป็นเสมือนที่พึ่งทางใจให้กับชุมชน อีกทั้งยังใช้เป็นกุศโลบายในการรักษาสิ่งแวดล้อม หากผู้คนเชื่อว่า ธรรมชาติมีชีวิตและจิตสำนึก เป็นที่สถิตของจิตวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ จิตวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่อธิธฤทธิเหนือโลก เมื่อชุมชนเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับนิทานในท้องถิ่น ก็จะเกิดความรู้สึกหวงแหน อยากที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สถานที่สำคัญตามนิทานก็จะคงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป

4. บทบาทของนิทานเรื่องพญาช้างนางผมหอมของบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย

4.1 ด้านบทบาทของเรื่องเล่าในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นของตน

นอกจากเรื่องเล่าของชุมชนจะถ่ายทอดเรื่องราวอธิบายประวัติความเป็นมาผ่านการเล่าเรื่องเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่สร้างจากภูมิปัญญาและความฉลาดทางภาษาของคนให้สนุกสนาน น่าสนใจ และให้ความเพลิดเพลิน อีกทั้งยังสอดแทรกความรู้ได้อย่างแยบยล ทำให้ได้รับความนิยมน้อย่างแพร่หลาย

จากการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นของตนผ่านมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรมนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรมเพราะมีส่วนช่วยให้คนในชุมชนได้รู้จักพื้นที่ของตนเองอย่างถ่องแท้ เพราะการเรียนรู้และทำความเข้าใจพื้นที่ของตนเองเป็นพื้นฐานอันดีในการพัฒนาชุมชน และประพฤติปฏิบัติ ตนได้อย่างถูกต้องและมีความสุข

4.2 ความเชื่อเรื่องผีสู่การจัดระเบียบสังคม

จากเรื่องพญาช้างนางผมหอม สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อมโยงกับเรื่องเล่าโดยใช้วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม นำมาซึ่งแนวปฏิบัติรวมถึงข้อห้าม ดังที่ เมื่อมีการไหว้ภูหอ บวงสรวงดวงวิญญาณพญาช้าง และนางผมหอม ทำให้พื้นที่ป่าบริเวณภูหอกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีผู้คนเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่า ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์

พญาช้างนางผมหอมมีแก่นเรื่องแสดงถึงความรักความผูกพันระหว่างคนกับสัตว์ ของพญาช้างในฐานะพ่อซึ่งเป็นสัตว์ แต่ก็มีจิตใจที่เมตตาอารี และความรักเสมือนมนุษย์ต่อนางผมหอม ซึ่งเป็นบุตรสาว แม้ว่านางผมหอมจะทำให้พญาช้างโกรธ แต่พญาช้างก็เสียสละกระดูกและงาเพื่อเป็นพาหนะในการเดินทางกลับของลูก นอกจากนั้น เนื้อหาของนางผมหอมในตอนหนึ่งที่กล่าวถึงความรักความผูกพันของสองพี่น้องต่างบิดา การกระทำที่เหนือธรรมชาติ เช่น การตั้งครุฑของนางเทวีที่เกิดจากการตีม้าที่มีส่วนผสมของปัสสาวะของพญาช้างในเรื่องพญาช้างนางผมหอม เป็นต้น นอกจากนี้ทหานเรื่องนี้จะเห็นความขัดแย้งในครอบครัว เมื่อลูกสาวมีสามีโดยไม่ได้เข้าตามตรอกออกตามประตู อย่างเรื่องพญาช้างนางผมหอม นางผมหอมแอบมีสามีโดยไม่บอกพญาช้าง นำมาซึ่งความเคียดแค้นจนพญาช้างอาละวาดพังปราสาทบนภูหอจนราบเป็นหน้ากลอง เป็นเหตุให้ภูหอมีรูปร่างเรียบแบนและเอนไปข้างหนึ่งดังเช่นทุกวันนี้ แต่ถึงกระนั้น ด้วยความรัก ความผูกพันของพ่อกับลูกพญาช้างได้สั่งเสียก่อนจะตรอมใจตายว่า ให้นางาของตนทำเป็นเรือ ล่องน้ำโขงกลับราชวัง พร้อมทำวารจิตกับลูกชาย

อภิปรายผล

1. นิทานเรื่องนางผมหม่อม แก่นเรื่องแสดงถึงความรักความผูกพันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ (นางผมหม่อมกับพญาช้าง) และความรักความผูกพันของสองพี่น้องต่างบิดา เนื้อเรื่องนางผมหม่อมมีแก่นเรื่องแสดงถึงความรักความผูกพันระหว่างคนกับสัตว์ นั่นคือความรักของพญาช้างในฐานะพ่อซึ่งเป็นสัตว์ แต่ก็มีจิตใจที่เมตตาอารี และความรักเสมือนมนุษย์ต่อนางผมหม่อมซึ่งเป็นบุตรสาว แม้ว่านางผมหม่อมจะทำให้พญาช้างโกรธที่หนีไปกับท้าวเวรจิต แต่พญาช้างก็เสียสละกระดูกและงาเพื่อเป็นพาหนะในการเดินทางกลับของลูก ภาพลักษณ์ของพญาช้างนั้นเป็นที่สังเกตว่ามีทั้งด้านดีและด้านร้าย ในเรื่องนี้สอดคล้องกับ คมกฤษณ์ วรเดชนัยนา และปฐม หงส์สุวรรณ (2563, หน้า 1) ที่กล่าวว่า ในวรรณกรรมอีสานมีการสร้างอัตลักษณ์ให้กับช้าง สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ด้าน คือ 1) การสร้างอัตลักษณ์ด้านร้ายให้กับช้าง ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ด้านลบของช้าง เช่น ด้านความโหดร้าย ด้านความไร้ศีลธรรม ซึ่งอัตลักษณ์เหล่านี้ย่อมขัดต่อสังคมภายใต้วิถีแห่งพุทธศาสนา 2) การสร้างอัตลักษณ์ ด้านดีให้กับช้าง ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ด้านบวก เช่น ด้านความเสียสละ ด้านความเป็นบิดาที่มีความรักต่อบุตร ซึ่งอัตลักษณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็น ว่าสัตว์สามารถกระทำจริยธรรมอันดีงามต่อมนุษย์ได้

นอกจากนั้น เนื้อหาของนางผมหม่อมในตอนหนึ่งที่กำลังถึงความรักความผูกพันของสองพี่น้องต่างบิดา ในตอนที่นางลุน ซึ่งเป็นลูกว้าวนั้น ไม่สามารถไต่วงของพญาช้างได้ ทำให้นางต้องตาย เนื้อหาในตอนนี้สร้างความโศกเศร้าให้แก่นางหล้าสาวเป็นอย่างมาก ทำให้คนฟังนิทานถึงกับเศร้าสลดไปกับเนื้อหาเพราะเห็นใจในความรักของพี่และน้องแม่เดียวกันแม้จะต่างบิดา ก็มีความรักและความผูกพันต่อกันเพราะเป็นมนุษย์และเผชิญชะตาชีวิตเช่นเดียวกัน

2. โครงเรื่องนางผมหม่อมสะท้อนให้เห็นชะตาชีวิตของคนที่เป็นไปตามกรรม มีสุข มีทุกข์ มีพลัดพรากและสมหวังนิทานเรื่องนางผมหม่อมจัดอยู่ในประเภทนิทานชีวิต เนื้อหาสะท้อนถึงความรัก ความสุข ความทุกข์ มีพลัดพรากและสมหวังคล้ายนิทานชาดกที่อิงพุทธศาสนา ดังนั้นจึงทำให้เนื้อหาของนิทานเรื่องนี้สนุกและเป็นที่ชื่นชอบของคนในท้องถิ่นเพราะเสมือนชีวิตจริง ยิ่งตอกย้ำให้ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เพราะมีการกล่าวอ้างชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่นซึ่ง จิรัฐพร ไทยงูเหลือม และประเทือง ทินรัตน์ (2557, หน้า 37-43) ได้อธิบายว่า การอ้างชื่อบ้านนามเมืองนั้นถือเป็นภูมิปัญญาของผู้เล่านิทาน ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทย-ลาว การเล่านิทาน เพื่ออธิบายเหตุ สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา แนวความคิดที่คล้ายคลึงกันของสองกลุ่มชาติพันธุ์ นับว่าเป็นการปลูกฝังแนวความคิดร่วมกันระหว่างกลุ่มชนทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ มีการสร้าง ภูมินาม เช่น ตำนานเกี่ยวกับชื่อหมู่บ้าน สร้างนิทานอธิบายเหตุ ด้วยการหาเหตุผลประกอบ นับว่า เป็นสติปัญญาที่ชาญฉลาดของบรรพบุรุษที่ได้สืบทอดและสั่งสม โดยการเล่าสืบทอดกันมา โดยมนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมาในโลกนี้ไม่มีใครที่ไม่ต้องการความสุข และเพราะว่าทุกคนต้องการความสุข จึงมีความพยายามที่จะแสวงหาความสุข ว่าเป็นอะไร สิ่งที่เราแต่ละคนแสวงหาอันนี้อาจจะแตกต่างกันไป แต่เราก็เห็นพ้องต้องกันว่าเราทุกคนล้วนรัก “สุข” เกือบทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น แต่คนเราเกิดมาก็ต้องพบกับความทุกข์และความสุขด้วยกันทั้งนั้น (พระมหาวิเชียร สุธีโร, 2562, หน้า 43)

3. นิทานเรื่องนางผมหมอมทำให้เกิดพิธีกรรมเลี้ยงหอยของหมู่บ้านหนองบัว ก่อเกิดความสามัคคียึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ชุมชนบ้านหนองบัวมีความเชื่อว่าเรื่องราวของนางผมหมอมเป็นเรื่องจริง เพราะมีการอ้างอิงถึงชื่อสถานที่จริงในนิทาน แต่อีกสิ่งหนึ่งที่เน้นย้ำความเชื่อว่าพญาช่างนางผมหมอมมีตัวตนจริง และเป็นอารักษ์ป่า

ในหมู่บ้านจะมีร่างทรงของพญาช่างและร่างทรงนางผมหมอม มีการประทับทรง มีการตั้งศาลหรือหอยมีพิธีเลี้ยงและประทับทรงในเดือน 6 ของทุกปี ในพิธีกรรมเลี้ยงหอยนั้นจะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากพี่น้องในชุมชนเข้าจัดเตรียมสถานที่ ซึ่งการทำพิธีดังกล่าวไม่สามารถทำได้คนเดียว แต่จะต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน หากไม่มีความเชื่อและความศรัทธาในพญาช่างและนางผมหมอมแล้ว พิธีกรรมดังกล่าวจะเกิดไม่ได้ นั้นย่อมหมายความว่าพิธีกรรมเลี้ยงหอยจะเกิดความเชื่อ ความศรัทธา และนำมาซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชน ดังคำกล่าวที่ว่า “พิธีกรรมทางศาสนาทำให้เกิดความกลมกลืนกันคือทำให้คนรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีเอกลักษณ์ร่วมกันที่เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มตัวที่แตกต่างจากกลุ่มที่มีความเชื่ออย่างอื่น” (งามพิศ สัตย์สงวน, 2543, หน้า 207)

4. การสร้างรูปปั้นพญาช่างนางผมหมอม พิธีบวงสรวงพญาช่างนางผมหมอมในงานประเพณี “พญาช่าง-นางผมหมอม” ของอำเภอกุหลองในเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชาวกุหลองจังหวัดเลย ส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และส่งเสริมการอ่านและกิจกรรมการอ่านในชุมชน

นับตั้งแต่ปี 2543 ชาวอำเภอกุหลอง โดยความร่วมมือของทุกภาคส่วน อาทิเช่น สภาวัฒนธรรมอำเภอกุหลอง ส่วนราชการ พ่อค้า ประชาชน ได้ร่วมกันจัดงานสืบสานประเพณีพญาช่างนางผมหมอมขึ้นเป็นประจำในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ณ สนามที่ว่าการอำเภอกุหลอง ในงานมีประเพณีบวงสรวงพญาช่างและนางผมหมอมที่วัดโนนสว่าง บ้านหนองบัว ในช่วงเช้า และมีพิธีแห่ในช่วงบ่าย มีการประกวดธิดาช่าง มีมหรสพคบงันถือเป็นงานประจำอำเภอกุหลอง

นับได้ว่าชาวอำเภอกุหลองได้เลือกสรรนิทานตำนานท้องถิ่นเรื่องพญาช่างนางผมหมอม เป็นนิทานที่แพร่หลายเชื่อว่ามีถิ่นกำเนิดที่กุหลอง อำเภอกุหลอง จังหวัดเลย โดยเชื่อว่ามีเค้าเรื่องจริง เพราะอ้างอิงสถานที่จริงหลายแห่ง ได้แก่ กุหลอง ห้วยหมอน น้ำเลย เมืองทรายขาว (บ้านทรายขาว) ชาวกุหลองจึงหยิบยกนิทานเรื่องนี้เป็นชื่อของงานประเพณีประจำท้องถิ่นคือ “งานพญาช่าง นางผมหมอม” จัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ เพื่อให้งานมีความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อและศรัทธาของชาวบ้าน ส่งผลให้นิทานเรื่องนางผมหมอมได้รับการยกย่องกลายเป็นสัญลักษณ์และอัตลักษณ์ของชาวอำเภอกุหลอง สถานที่ศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและส่งเสริมประเพณีพญาช่างนางผมหมอมเพื่อการท่องเที่ยวอีกด้วย

5. การถ่ายทอดนิทานเรื่องนางผมหมอมในครอบครัว และชุมชน ส่งผลให้เกิดความรัก ภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง นิทานเรื่องนางผมหมอม เป็นเรื่องเล่าที่แพร่หลายในชุมชนชาวอำเภอกุหลองและจังหวัดเลย จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มชาวบ้าน ต่างก็เล่าว่าได้รับฟังนิทานเรื่องนางผมหมอมจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายมาตั้งแต่เด็ก ๆ นิทานเรื่องนางผมหมอมไม่ได้เล่าเพื่อความสนุกสนาน เพราะมีความเชื่อในจิตวิญญาณของ

นางผมหอมที่ยังแฝงอยู่ที่ภูหอ แต่เป็นการเล่าเพื่อให้เกิดความกลัว ความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เพราะชุมชนเชื่อว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์

การที่ครอบครัวมีการถ่ายทอดเรื่องเล่านางผมหอมมาสู่ลูกหลาน ทำให้เกิดความสนิทสนมความรัก ความผูกพัน การเคารพเชื่อฟังในการสั่งสอนของผู้ใหญ่ เด็กๆ ก็จะมีการซึมซับในภูมิประเทศที่เป็นภูหอ เกิดความรู้ ความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองว่าเป็นชาวภูหลวง และมีนิทานท้องถิ่นที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ที่นั่นคือนิทานเรื่องนางผมหอม ที่ภูหอ

6. พิธีกรรมปักธงที่ภูหอ แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบริเวณภูหอ หลายพื้นที่ในแถบจังหวัดเลยและจังหวัดใกล้เคียงที่มีภูมิประเทศเป็นภูเขา มักจะมีประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาผีภูเขาหรือพิธีไหว้ภู เพราะเชื่อว่าบนภูเขามีสถิงศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติบนภูเขา ในปีหนึ่งๆ ชาวบ้านหรือชุมชนจะต้องขึ้นไปเลี้ยง บางชุมชนนิมนต์พระสงฆ์ไปฉันเพล บางชุมชนนำแต่เครื่องเซ่นไปเลี้ยงและมีพิธีปักธง จุดบั้งไฟเพื่อขอฟ้าฝน เพราะเชื่อว่าหากเจ้าป่าเจ้าเขามีกความพึงพอใจจะดลบันดาลฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล

ความเชื่อดังกล่าวนี้ ชุมชนหนองบัวก็มีความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เชื่อว่ายอดภูหอเป็นที่สิงสถิตวิญญูณของพญาช้างและนางผมหอม บนยอดภูหอจะมีหนองน้ำใหญ่ มีถ้ำ มีถ้ำอ้อย เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อเวลาไปหาของป่าชาวบ้านจะไม่ลบหลู่ เพราะถือว่าเป็นเขตรักษาป่าของนางผมหอม ในช่วงเดือน 6 ก็จะนำข้าวหวาน ข้าวดำ กล้วย หมาก พลู ชัน 5 ขึ้นไปเลี้ยงพญาช้างและนางผมหอม และมีพิธีปักธงที่ยอดภูหอในช่วงเดือน 6 เพื่อขอฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล

จากการที่ชุมชนเชื่อว่าบนภูหอมีเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้บริเวณภูหอกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทรัพยากรทุกอย่างบนภูหอเป็นสมบัติของนางผมหอมและพญาช้างหรือวิญญูณศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ชุมชนไม่กล้าตัดต้นไม้ ป่าจึงมีความสมบูรณ์ เกิดความสมดุลของธรรมชาติ ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลเพราะเป็นอาชีพการเกษตรเป็นพื้นฐานของผู้คนในแถบนี้ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนโบราณต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติโดยนำเรื่องเล่ามาอนุรักษ์สมบัติของส่วนรวม ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2555) กล่าวว่า “ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมีสัญลักษณ์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลของผู้คนในท้องถิ่นนี้ จะเชื่อมโยงและเกาะเกี่ยวผู้คนต่างชุมชน และต่างเผ่าพันธุ์ในบ้านเมืองเดียวกันอย่างราบรื่น นอกจากสัญลักษณ์ที่เป็นจักรวาลของท้องถิ่นแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยอำนาจเหนือผู้คน ที่ดิน ที่น้ำ สภาพแวดล้อมของทรัพยากรต่าง ๆ ในท้องถิ่นด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้จึงทำให้เกิดจารีต ประเพณี พิธีกรรมและรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้คนร่วมท้องถิ่นเดียวกันต้องประพฤติ ต้องปฏิบัติ”

นัยดังกล่าวของข้อความได้เน้นย้ำให้เห็นว่า นิทานเรื่องพญาช้างนางผมหอมและภูหอ เปรียบเสมือนศูนย์กลางของท้องถิ่นในแถบนี้ซึ่งเชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์ ก่อเกิดความเชื่อและพิธีกรรมแขนง ซึ่งก็มีหลาย ๆ ชุมชนได้พากันมาทำพิธีปักธง กลายเป็นจารีตประเพณีที่ชุมชนต้องถือปฏิบัติมาแต่บรรพบุรุษ นับว่าเป็นภูมิปัญญาการปรับตัวของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ

พญาช้างนางผมหอม ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่นำมาใช้อธิบายถึงเหตุผลและความเป็นมาของ พิธีบวงสรวง พญาช้าง-นางผมหอม สร้างความศรัทธาและความเชื่อถือแก่คนในพื้นที่อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย เล่าขานสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน และด้วยความเชื่อว่าวิญญาณของพญาช้าง-นางผมหอมและบริวาร ยังคงสถิตอยู่บริเวณ ภูหอ และสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพญาช้าง-นางผมหอม เช่น ภูหอ ห้วยหอม แม่น้ำเลย ภูหม้อ และเมื่อเซไล นำมาซึ่งพิธีกรรมอันสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย (อริยญาแสนสระ, 2546) พบว่า นิทานพื้นบ้านจะสะท้อน การยึดถือประเพณีและการทำบุญเกี่ยวกับวิถีชีวิตอย่างเคร่งครัดและมีความเชื่อว่า ทางศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ มีค่านิยมเกี่ยวกับความรัก ความเสียสละ ความกตัญญู และพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมีบทบาทในด้านทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและสืบทอดประเพณีท้องถิ่นร่วมกัน

7. ผลการศึกษาคุณค่าของเรื่องเล่าสู่กิจกรรมส่งเสริมการอ่านในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

7.1 คุณค่าด้านการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม ในสังคมสมัยก่อนที่ยังไม่มีโรงเรียนหรือการศึกษาในระบบ เรื่องเล่าในชุมชนทำหน้าที่แทนสถาบันการศึกษา ที่นอกจากจะเป็นการเล่าเพื่อสร้างความสนุกสนานแล้ว ยังทำหน้าที่สอนอบรมระเบียบสังคมให้แก่เด็กและคนในชุมชน สอดแทรกความรู้คุณธรรม ให้ได้รับทราบเกี่ยวกับ แนวประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องที่ควรกระทำตามสังคมกำหนด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ประดิษฐ์ ศรีโนนยาง, 2562) ที่ระบุว่า ครอบครัวมีส่วนสนับสนุนต่อการศึกษาและส่งผลต่อการเกิดคุณภาพชีวิตที่ดีของเด็ก เนื่องจากการศึกษาทำให้มีความรู้ ความคิดที่ดี โดยเห็นได้ชัดว่าในนิทานเรื่องนี้เนื้อหาแทรกคุณธรรมด้านความกตัญญู ความรัก และความผูกพันในครอบครัว

7.2 สร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่น จากการที่เรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนแถบลุ่มน้ำโขง เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่พบในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นให้กับคนรุ่นหลังได้ทราบถึงตัวตนและภูมิหลังของชุมชน ซึ่งเป็นท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร ผ่านเรื่องราวของตำนานการตั้งชื่อสถานที่ เช่น ตำบลภูหอ เป็นต้น

7.3 สร้างประเพณีวัฒนธรรมที่ดั่งงาม เนื่องจากตำนานไม่ได้เป็นเพียงเรื่องเล่าขานแต่มีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติของคนในกลุ่มชนนั้น สร้างมาตรฐานทางศีลธรรม ซึ่งสามารถใช้ในการอธิบายกำเนิด และอัตลักษณ์ของกลุ่มชน (Myth of Origin) และสภาพของคนในสังคม กล่าวคือการทำกลุ่มชนในเรื่องเล่า ตำนานปรัมปรา เพื่อบอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชน และตำนานเกี่ยวกับการอธิบายพิธีกรรม (Myth and Ritual) กล่าวคือเรื่องเล่า ตำนานปรัมปรา ที่มีตัวละครที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น เทพเจ้า ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ ฯลฯ มีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อและเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่รวมพลังของคนในสังคม สร้างขวัญกำลังใจ และเอกภาพให้สังคม

การที่ชนรุ่นหลังได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวผ่านการเล่นจากภูมิปัญญาของคนเฒ่าคนแก่เกี่ยวกับตำนานที่ใช้ประกอบพิธีกรรม ทำให้เกิดความศรัทธานำมาซึ่งแนวทางปฏิบัติ ที่เสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน และรวมพลังความเป็นกลุ่มชนเดียวกันที่มีความเชื่อร่วมกัน เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนที่มีจิตศรัทธา

พญาช้างนางผมหอม ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่นำมาใช้อธิบายถึงเหตุผลและความเป็นมาของ พิธี บวงสรวงพญาช้างนางผมหอม ที่ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย สร้างความศรัทธาและความเชื่อถือแก่ คนในพื้นที่อำเภอภูหลวงจังหวัดเลย เล่าขานสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน และด้วยความเชื่อว่า วิญญาณของพญาช้างนางผมหอมและบริวารยังคงสถิตอยู่บริเวณ ภูหอ และสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพญา ช้างนางผมหอม นำมาซึ่งพิธีกรรมที่ต้งาม สืบต่อกันมาช้านาน สร้างขวัญกำลังใจ และเป็นที่ยึดโยงจิตใจของคน ในชุมชน

7.4 สร้างขนบธรรมเนียมให้ถือปฏิบัติเป็นแนวความเชื่อเดียวกัน มีความเชื่อว่าเรื่องราวของนาง ผมหอมเป็นเรื่องจริง เพราะมีการอ้างอิงถึงชื่อสถานที่จริงในนิทาน แต่อีกสิ่งหนึ่งที่เน้นย้ำความเชื่อว่าพญาช้าง นางผมหอมมีตัวตนจริง และเป็นอารักษ์ป่า คือการที่ในหมู่บ้านมีร่างทรงของพญาช้างและร่างทรงนางผมหอม มีการประทับทรง มีการตั้งศาลหรือหอ มีพิธีเลี้ยงและประทับทรงในเดือน 6 ของทุกปี ในพิธีการเลี้ยงหอนั้นจะ ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชน ในการจัดเตรียมสถานที่ หากไม่มีความเชื่อและความศรัทธาในพญา ช้างนางผมหอมแล้ว พิธีกรรมดังกล่าวจะเกิดไม่ได้ ดังนั้น พิธีกรรมเลี้ยงหอนจึงเกิดจากเกิดความเชื่อ ความ ศรัทธา และนำมาซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชน สร้างขนบธรรมเนียมให้ถือปฏิบัติเป็นแนวความเชื่อเดียวกัน

7.5 สร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชน เมื่อกลุ่มมีความศรัทธาในทิศทางเดียวกัน และเชื่อมโยงตัวตน ของกลุ่มชนเข้ากับเรื่องราวและสถานที่ ด้วยเหตุนี้จึงนำมาซึ่งอัตลักษณ์ที่ยึดถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ก่อให้เกิดวิถีปฏิบัติที่สะท้อนตัวตน และจุดยืนที่แข็งแกร่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างแรงศรัทธา พิธีกรรม และประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา

พิธีกรรมเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านหนองบัวมีเอกลักษณ์ และเป็นการเชิญชวนผู้ที่มีจิตศรัทธาพญา ช้างนางผมหอมมาร่วมพิธีเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ถือเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจการท่องเที่ยวอีกวิธีหนึ่ง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณดังกล่าวได้อาศัยช่วงบุญประจำปีในการทำมาค้าขาย และถือเป็นช่วงเทศกาลที่ทำให้ ลูกหลานที่อาศัยในพื้นที่ต่าง ๆ ได้กลับมาบ้านเกิดเพื่อสักการบูชาเป็นการกลับมาเยี่ยมบ้าน ทำให้ครอบครัวอยู่ พร้อมหน้ากันอีกครั้ง

7.6 สร้างจิตสำนึกและคุณค่าทางจิตใจให้กับชุมชน เมื่อผูกโยงเรื่องเล่าเข้ากับพิธีกรรม นำมาซึ่ง แนวทางปฏิบัติที่เข้ข้อับข้อใจของคนในชุมชน จะทำให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ เป็นเสมือนที่พึ่งทางใจให้กับ ชุมชน อีกทั้งยังใช้เป็นกุศโลบายในการรักษาสิ่งแวดล้อม ยกตัวอย่าง ผู้คนเชื่อว่า ธรรมชาติมีชีวิตและจิตสำนึก เป็นที่สถิตของจิตวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ ก็จะสามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์และความเป็นไปทั้งทางดีและ ทางร้าย เมื่อชุมชนเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับนิทานในท้องถิ่น ก็เกิดความรู้สึกหวงแหน อยากที่จะ อนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สถานที่สำคัญตามนิทานก็จะคงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย (อรัญญา แสนสระ, 2546) นิทานพื้นบ้านสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่บ้านเรียบง่าย ดำรงชีวิตแบบพึ่งพา ธรรมชาติ และมีผู้ใหญ่เป็นผู้ที่คอยดูแลอบรมสั่งสอนคนในครอบครัวให้มีจิตสำนึกที่ดีงาน

8. ด้านบทบาทของเรื่องเล่าในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นของตน

มรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่พบในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นของตนให้กับคนรุ่นหลังได้ทราบถึงตัวตน และภูมิหลังของชุมชน ซึ่งเป็นท้องถิ่นมีประวัติความเป็นมาอย่างไร ผ่านเรื่องราวของตำนานการตั้งชื่อสถานที่ ดังที่เรื่องเล่า พญาช้างนางผมหอม ได้เล่าถึงความเป็นมาของการเกิดภูหอ สาเหตุที่ภูหอมีลักษณะแบนราบบนยอดของภูเขา

จากการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นของตนผ่านมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรมนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรมเพราะมีส่วนช่วยให้คนในชุมชนได้รู้จักพื้นที่ของตนเองอย่างถ่องแท้ เพราะการเริ่มเรียนรู้และทำความเข้าใจพื้นที่ของตนเองเป็นพื้นฐานอันดีในการพัฒนาชุมชน และประเพณีปฏิบัติ ตนได้อย่างถูกต้องและมีความสุข ความเชื่อเรื่องผีผู้การจักระเบียบสังคม

จากเรื่อง พญาช้างนางผมหอมสะท้อนถึงความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อมโยงกับเรื่องเล่าโดยใช้วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม นำมาซึ่งแนวปฏิบัติรวมถึงข้อห้าม ดังที่ เมื่อมีการไหว้ภูหอ บวกสำรวจดวงวิญญาณพญาช้าง และนางผมหอม ทำให้พื้นที่ป่าบริเวณภูหอกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีผู้คนเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่า ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ พิธีบวงสรวง และบุญประจำปีต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ยังเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งของคนเฒ่าคนแก่ และภูมิปัญญาของชุมชนที่ต้องการให้ลูกหลานเข้าร่วมพิธีกรรม พญาช้างนางผมหอมมีแก่นเรื่องแสดงถึงความรักความผูกพันระหว่างคนกับสัตว์ ของพญาช้างในฐานะพ่อซึ่งเป็นสัตว์ แต่ก็มีจิตใจที่เมตตาอารี แม้ว่านางผมหอมจะทำให้พญาช้างโกรธ แต่พญาช้างก็เสียสละกระดูกและงาเพื่อเป็นพาหนะในการเดินทางกลับของลูก

8.1 นิทานมหัศจรรย์กับการเป็นทางออกให้กับความรู้สึกขัดแย้งในครอบครัว

นิทานเป็นสิ่งที่ช่วยระบายความคับข้องใจให้กับมนุษย์ มักมีความเหนือการกระทำที่เหนือธรรมชาติ เช่น การตั้งครุฑของนางเทวีที่เกิดจากการตีมน้ำที่มีส่วนผสมของปัสสาวะของพญาช้าง ในเรื่องพญาช้างนางผมหอม เป็นต้น และในบางครั้งตัวละครอาจจะไม่ได้ใช้เพียงแค่นั้น แต่อาจเป็นสัตว์อื่น ๆ เช่น พญาช้าง วัว เป็นต้น

นอกจากนิทานเรื่องนี้จะเห็นความขัดแย้งในครอบครัว เมื่อลูกสาวมีสามีโดยไม่ได้เข้าตามตรอกออกตามประตู อย่างเรื่องพญาช้างนางผมหอม นางผมหอมแอบมีสามีโดยไม่บอกพญาช้าง นำมาซึ่งความเคืองแค้นจนพญาช้างอาละวาดพังปราสาทบนภูหอจนราบเป็นหน้ากลอง เป็นเหตุให้ภูหอมีรูปร่างเรียบแบนและเอนไปข้างหนึ่งดังเช่นทุกวันนี้ แต่ถึงกระนั้น ด้วยความรัก ความผูกพันของพ่อกับลูก พญาช้างได้สั่งเสียก่อนจะตรอมใจตายว่าให้นางของตนทำเป็นเรือ จะเห็นได้ว่า นิทานมหัศจรรย์กับการเป็นทางออกให้กับความรู้สึกขัดแย้งในครอบครัวในชุมชนนั้น มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมมักจะแทรกข้อคิดเรื่องการครองเรือน และความกตัญญูร่วมด้วยเสมอ นับเป็นภูมิปัญญาของชุมชนในการเลือกคู่ครอง จะต้องได้รับการยอมรับจากพ่อแม่หรือการสู่ขอตามประเพณี

8.2 นิทานพื้นบ้านกับการเป็นทางระบายความกดดันในใจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ของสังคมผ่านการเป็นส่วนประกอบของพิธีกรรม

การระบายความกดดันในใจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ในสังคมเกิดขึ้นเนื่องจาก ทุกสังคมย่อมกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ๆ ซึ่งในขณะเดียวกันมนุษย์ย่อมรู้สึกอึดอัด คับข้องใจกับกฎเกณฑ์หรือข้อห้ามบางอย่างที่สังคมกำหนด เมื่อมนุษย์มีความรู้สึกอึดอัดหรือคับข้องใจกับการที่ต้องปฏิบัติตามกฎหรือข้อห้าม จึงมีการระบายออกในลักษณะต่าง ๆ เช่น เรื่องเล่า หรือพิธีกรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
  - 1.1 หน่วยงานของรัฐควรมีการสนับสนุนและอนุรักษ์เรื่องเล่าของชุมชนของแต่ละท้องถิ่น
  - 1.2 หน่วยงานของรัฐควรมีการสนับสนุนในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน
  - 1.3 หน่วยงานของรัฐควรมีการสนับสนุนสร้างสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยว
2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย
  - 2.1 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องเล่าของชุมชนในแต่ละพื้นที่
  - 2.2 ควรมีการวิจัยที่และจัดทำนวัตกรรมเพื่อเป็นบทเรียนในท้องถิ่น

องค์ความรู้ที่ได้รับ

1. จากเรื่องเล่าไม่ว่าคนหรือสัตว์จะเป็นไปตามกรรมจะพบทั้งความสุขและความทุกข์
2. จากเรื่องเล่าทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคีและมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในด้านความเชื่อของชุมชน
3. จากเรื่องเล่าทำให้ชุมชนมีขนบธรรมเนียมที่งดงามและสร้างความภาคภูมิใจกันของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- คมกฤษณ์ วรเดชนัยนา และปฐม หงส์สุวรรณ. (2563). ช้างในวรรณกรรมนิทานอีสาน: การสร้างอัตลักษณ์สัตว์และความหมายทางวัฒนธรรม. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 8(1). มกราคม-กุมภาพันธ์ 2563. หน้า 233-246
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2543). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิรัฐพร ไทยงูเหลือม และประเทือง ทินรัตน์. (2557). ลักษณะร่วมทางด้านภาษาและวัฒนธรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทยกับนิทานพื้นบ้านสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.* 6(1). มกราคม - มิถุนายน 2557. หน้า 37-43
- เนาวรัตน์ สุขนาแสง. (2530). *การศึกษานิทานพื้นบ้านจากบ้านห้วยยายจิว ตำบลห้วยยายจิว อำเภอสทิงพระ จังหวัดชัยภูมิ*. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

- ประดิษฐ์ ศรีโนนยาง. (2562). ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร*. 16(74). กรกฎาคม – กันยายน 2562. หน้า 141-153.
- พระมหาวิเชียร สุธีโร. (2562). ความสุขในทัศนะของพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธมคัศ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวสุวิสิทธิ์าราม*. 4(1). มกราคม-มิถุนายน 2562. หน้า 43
- เพริศแพรว พรหมหาราช และเสริมสุข ธรรมโสสม. สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2564
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2550). *ผีกับพุทธ: ศาสนาและความเชื่อในสังคมด้านซ้าย คุณภาพทางจิตวิญญาณของชาวบ้านในลุ่มน้ำหมัน*. กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิเล็ก-ประไพวิริยะพันธุ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. (2551). *นครแพร่จากอดีตมาปัจจุบัน: ภูมิณีเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อรัญญา แสนสระ. (2546). *วิเคราะห์นิทานพื้นบ้านตำบลโนนกกอก อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ*. สารนิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Bettlheim, Bruno. (1975). *The uses of enchantment*. New York: Vintage Books.
- Charlotte S. Huck and Dorris Toung Kuhn. (1968). *Children' literature in elementary school*. New York: Rinehart and Winston.